

Janusz LEMAŃSKI, *Prawo Pana doskonałe – krzepi życie (Ps 19,8a). Kilka refleksji na temat istoty prawa i sprawiedliwości w Starym Testamencie*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, Studia i Rozprawy nr 54, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2019, ss. 382.

Pojęcie prawa – jak i sprawiedliwości – w Starym Testamencie to zjawisko wieloaspektowe. Według tradycji biblijnych nakazy moralne, prawne i kultowe pochodzą z objawienia Bożego. Między formami życia religijnego a życia moralnego i prawnego istnieje jedność, ponieważ wspólne są ich źródła i granice rozwoju. Jeden jest również cel wszelkich zaleceń, które regulują życie człowieka: umocnienie w nim świętości w obliczu Boga. Zrozumienie tego jest istotne dla współczesnego odbiorcy nie tylko po to, by mógł lepiej poznać świat, w którym żyli autorzy Starego Testamentu, ale przede wszystkim po to, by świadomie odczytywał przesłanie Starego i Nowego Testamentu.

Podjęcie tematu Prawa w Starym Testamencie jest dużym wyzwaniem dla każdego badacza, ponieważ wymaga ukazania szerokiego spektrum pojęć i zjawisk, dotyczących samego prawa, jak i jego kontekstu historycznego, rozwoju interpretacji oraz licznych współczesnych analiz. Autor określa we *Wstępie* (s. 11–14) do monografii swój cel, a jest nim wprowadzenie w to złożone zagadnienie, jakim jest starotestamentalne prawo. Biblijna tradycja prawna wpisuje się w szeroko rozumiane dziedzictwo i kulturę prawną starożytnego Bliskiego Wschodu; stanowi jednak nie tylko jej odzwierciedlenie, ale i sama wnosi w to dziedzictwo istotny wkład.

Książka składa się z ośmiu rozdziałów, których treść odpowiada przyjętemu założeniu, jakim było omówienie kolejnych aspektów związanych z prawem starożytnego Izraela ukazanych w Starym Testamencie.

Cywilne prawodawstwo Starego Testamentu wykazuje ściśle związki ze zbiorami praw wywodzących się z tego samego starożytnego środowiska kulturowo-geograficznego. Przykłady takich związków zostały omówione w rozdziale pierwszym – *Tradycja prawna w otoczeniu starożytnego Izraela* (s. 15–46). Na podstawie analizy wielu zbiorów praw z tego kręgu kulturowego ks. Janusz Lemański stawia pytanie o rolę, jaką mogły one pełnić

w ówczesnych społeczeństwach. Autor podejmuje również udaną próbę określenia, jakie ma to znaczenie dla badaczy starotestamentalnego prawa.

Rozdział drugi – *Prawo starożytnego Izraela* (s. 47–76) – to ogólna charakterystyka biblijnych zbiorów prawa. Czytelnik może zapoznać się z rozwojem badań krytycznych w odniesieniu do tradycyjnego poglądu na temat Mojżesza i jego związku ze zbiorami prawa Starego Testamentu. W tym kontekście postawione zostaje pytanie o czas pojawienia się Prawa w Izraelu w świetle współczesnych badań. Następnie Autor przechodzi do klasyfikacji form wypowiedzi prawnych na podstawie konkretnych przykładów ze Starego Testamentu. Istotną rolę w zrozumieniu oryginalności prawa Starego Testamentu mają także kolejne paragrafy tego rozdziału, które zostały poświęcone autorytetowi, miejscu oraz dwóm głównym pryncypiom Prawa starożytnego Izraela: odpowiedzialności zbiorowej w Izraelu oraz wynikającemu z niej kolektywnemu konsensusowi. Interesujące jest również omówienie wyjątkowego stylu prawodawstwa starotestamentalnego, który wynika z motywacji teologicznych oraz relacji teorii i praktyki w kontekście prawa starożytnego. W tym kontekście Autor rozważa, na ile prawo starożytności stosowane było w praktyce, a na ile miało jedynie charakter propagandowy.

Rozdział trzeci – *Kodeksy prawne Starego Testamentu* (s. 77–124) – obejmuje tzw. Kodeks Przymierza (Wj 20,22-23,33), Kodeks Deuteronomistyczny (Pwt 12-26) i Kodeks Świątości (Kpł 17-26). Każdy z nich jest omówiony pod względem struktury, czasu powstania i intencji. Materiał tu przedstawiony pozwala na poznanie aktualnego stanu dyskusji nad tymi zbiorami prawnymi. Porównanie zaś tych trzech kodeksów zarówno ze zbiorami praw spoza Izraela, jak również między nimi, wskazuje na ich oryginalny charakter pod względem ich odbioru i objaśniania – niektóre z nich były bowiem łagodzone lub zaostrzane, czy też na nowo interpretowane albo pozostawiane w takiej postaci, jak pierwotnie.

W rozdziale czwartym – *System prawny w czasach Starego Testamentu* (s. 125–162) – Autor odnosi się do przebiegu procedur o charakterze prawnym, które można odnaleźć w tekstach biblijnych. Wyszczególnienie i omówienie tych opisów rzuca światło na sposoby egzekwowania prawa i dochodzenia sprawiedliwości w czasach biblijnych. Jeden z paragrafów jest poświęcony wyjątkowej roli króla w starożytnym systemie prawnym (s. 138–152).

W rozdziale piątym – *Główne idee prawodawstwa starotestamentalnego* (s. 163–238) – Autor podejmuje kluczowe tematy pozwalające zrozumieć ideę prawa starotestamentowego. Jako pierwsza zostaje przedstawiona kara śmierci w kontekście roli i zasady jej stosowania (s. 163–187). Następnie zaś

jest omówiona istota prawa, kojarzonego bardzo często z prawem Starego Testamentu, mianowicie *lex talionis*, to jest zasady prawa wyrażającej sprawiedliwość – znanej z sentencji „oko za oko, ząb za ząb” – według której kara musi być identyczna ze skutkiem przestępstwa. Kolejny paragraf tego rozdziału został poświęcony również istotnemu prawu, to jest przykazaniu miłości bliźniego. Rozdział kończy zaś kilka osobliwych przykładów typowo izraelskich rozstrzygnięć w dziedzinie prawa, związanych m.in. ze zwierzętami. Prawa te są omawiane na podstawie konkretnych tekstów biblijnych, co pozwala czytelnikowi nie tylko usystematyzować wiedzę na ten temat, ale też poznać specyfikę prawa starożytnego Izraela.

W rozdziale szóstym zatytułowanym *Dekalog – dziesięć przykazań: od prawa do etyki* (s. 239–296) ks. J. Lemański przechodzi do omówienia fundamentalnego zbioru prawa Starego Testamentu. Należy podkreślić, że choć zagadnienie jest dobrze znane, to nie mogło go zabraknąć w monografii poświęconej starotestamentowemu prawu. W swojej szczegółowej i systematycznej analizie Autor sięga nie tylko do kontekstu Starego Testamentu, ale omawia je również w odniesieniu do tekstów Nowego Testamentu oraz dokumentów pozabiblijnych. Przedstawia także problemy, które poruszają współcześni badacze w swoich analizach Dekalogu.

Rozdział siódmy – *Rabiniczna tradycja 613 praw Tory* (s. 297–322) – który strukturą odbiega od pozostałych, wychodzi poza ramy tekstów Biblii Hebrajskiej i stanowi dopowiedzenie na temat rozwoju tradycji w ramach judaizmu. Autor podaje spis 613 przepisów prawnych, które rabini wyznaczyli na podstawie Tory – to jest Pięcioksięgu. Spisy takich przepisów zostały opublikowane w języku polskim, niestety nie ma o tym adnotacji w danych bibliograficznych¹⁸. W przypadku, gdy porusza się temat interpretacji praw rabinicznych, warto byłoby podjąć, choćby na zasadzie wzmianki, także kwestię przykazań, o których mówi wspomniana wyżej pozycja.

W rozdziale ósmym – *Od prawa (z) nieba do prawa natury i prawa naturalnego* (s. 323–344) – Autor przedstawia dyskusję nad pochodzeniem i starożytnym rozumieniem pojęć, które współcześnie określamy jako „prawo naturalne” lub „prawo natury”. Jednak w badaniach nad tymi pojęciami postuluje się, aby poszerzyć zakres poznawczy w poszukiwaniu idei „prawa naturalnego” i „naukowego podejścia do opisu rzeczywistości”. Chodzi tu głównie o wyjaśnienie pojęcia „nauki”, w szczególności sposób w odniesieniu do starożytnego rozumienia koncepcji „wiedzy”, „pouczenia” czy

---

¹⁸ Por. *613 przykazań judaizmu oraz siedem przykazań rabinicznych i siedem przykazań dla potomków Noacha*, opracowanie Ewa Gordon, Wydawnictwo Austeria, Kraków 2011.

„mądrości”. Rozważania te stanowią swego rodzaju zakończenie (którego nie wydzielono w strukturze monografii) i przenoszą czytelnika w inne rejony rozważań na temat prawa.

Monografię zamykają wykaz skrótów (s. 345–348) oraz bibliografia przedmiotu (s. 349–375). Uzupełnienie stanowią natomiast streszczenie (s. 377–378) i nota o autorze (s. 379).

Opracowanie ks. Janusza Lemańskiego to najobszerniejsze omówienie problematyki prawa starotestamentowego wśród polskiej literatury przedmiotu. Nie tylko jest wprowadzeniem w to zagadnienie, ale daje solidne objaśnienia dotyczące starożytnych kodeksów świata Lewantu. Pozwala zapoznać się ze zbiorami praw Starego Testamentu. Zebranie tak bogatego materiału i usystematyzowanie go w poszczególne rozdziały pozwala współczesnemu czytelnikowi odczytać, nie tylko poszczególne przepisy, ale zasady i formuły, które stanowią o oryginalności biblijnego prawa.

Autor w sposób systematyczny przeprowadził analizę poszczególnych tekstów prawnych Starego Testamentu. Podjęcie tematyki prawa w Starym Testamencie umożliwia czytelnikom wychowanym w kulturze grecko-rzymskiej powrót do myślenia autorów semickich. Poszczególne prawa mają dla autorów biblijnych pierwszorzędne znaczenie, gdyż w swojej istocie stanowią punkt wyjścia do opisu ich rzeczywistości. Opisuje bowiem nie tylko Prawo starotestamentalne, lecz wskazuje również sposoby jego aplikowania w życiu codziennym starożytnego Izraela.

Układ niniejszej książki, złożonej z ośmiu rozdziałów, jest logiczny i jak najbardziej uzasadniony. Warto pomyśleć o podjęciu w przyszłości tematyki dotyczącej prawa w tekstach Nowego Testamentu, aby w kolejnym tomie ukazać komplementarność i jedność Biblii. Monografia *Prawo Pana doskonale – krzepi życie (Ps 19,8a). Kilka refleksji na temat istoty prawa i sprawiedliwości w Starym Testamencie* to nie tylko kilka refleksji, lecz całkiem spore kompendium z zakresu przedmiotu prawa Starego Testamentu.

Anna Kuśmirek